

Wójcik, Zbigniew

Materiały sympozjum historyków geologii NRD i ZSRR

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/2, 393-396

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MATERIAŁY SYMPOZJUM HISTORYKÓW GEOLOGII NRD I ZSRR

„Zeitschrift für Geologische Wissenschaften” Jahrgang 4:1976 Heft 1 s. 1—189; Heft 2 s. 191—391; Heft 3 s. 393—569, bibliografia przy artykułach, ilustr. Akademie-Verlag Berlin.

W 1975 r. ukazała się w Moskwie książka pt. *Russko-giermanskiye naucznyje swiazi mieźdu Akademiej Nauk SSSR i Akademiej Nauk GDR 1700—1974*. Przedstawiono w niej wybór dokumentów wskazujących, że w lipcu 1700 r. władze naukowego Towarzystwa Brandenburskiego podjęły starania zmierzające do nawiązania kontaktów naukowych z Rosją.

Udział uczonych niemieckich w rozwoju nauki w Rosji w XVIII w. i w pierwszej połowie XIX w. był olbrzymi. W połowie XIX w. podjęto nawet starania o zmniejszenie wpływów nauki niemieckiej w Petersburskiej Akademii Nauk. Mimo to rozwój przemysłu w Rosji powodował w tym czasie zapotrzebowanie na wielu przyrodników, których miejscowe uczelnie nie były w stanie stosunkowo szybko wyszkolić. Dlatego na szeroką skalę zakrojoną eksplorację przyrodniczą w Rosji prowadził Aleksander von Humboldt oraz dziesiątki mniej znanych uczonych niemieckich (zwłaszcza B.v. Cotta). Było ich szczególnie wielu wśród geologów, którzy prowadzili badania kopalni w obszarach stopniowo pozyskiwanych przez Rosję.

Pierwsze, mające niejako charakter rekonesansu sympozjum niemiecko-radzieckie z zakresu historii geologii, które obradowało w Berlinie w dniach 27 maja — 1 czerwca 1976 r.¹ miało bardzo szeroki program. Organizatorzy (prof. W. W. Tichomirow i kand. nauk G. P. Chomisuri² z Moskwy, prof. R. Daber z Berlina i dr M. Guntau z Freibergu) postanowili bowiem ukazać nie tylko naukowe związki rosyjsko-niemieckie sprzed pierwszej Wojny Światowej, ale także wpływ nauki radzieckiej po drugiej Wojnie Światowej na organizację służby geologicznej w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Omówiono również wyniki prac prowadzonych wspólnie przez geologów obydwu krajów (np. badania tzw. płaszczka Ziemi). Taki program sympozjum sprawił, że w omawianej publikacji, stanowiącej dorobek tej imprezy, znalazło się wiele opracowań dotyczących powstającej historii nauk geologicznych w XVIII i XIX w., a także sprawozdanie stanowiące rezultaty najnowszych badań nad głównymi rysami budowy Ziemi.

W trzech zeszytach omawianego czasopisma, noszących wspólny tytuł „Zur Geschichte der deutsch-sowjetischen Beziehungen auf dem Gebiet der geologischen Wissenschaften”, zamieszczono 58 opracowań stanowiących dorobek historyków ZSRR i NRD (wiele z nich pisanych było przez zespoły uczonych z obydwu krajów) oraz gości (głównie członków INHIGEO) zaproszonych na sympozjum z Bułgarii, Polski i Węgier. Ponadto w pierwszym zeszycie omawianego czasopisma wydrukowano treść oficjalnych wystąpień na otwarciu sympozjum, a także podczas imprez towarzyszących. W ostatnim zeszycie natomiast M. Guntau umieścił informacje o publikacjach mających bezpośredni związek z pracami sympozjum, a w tym dane o opublikowanych w Polsce i ZSRR materiałach sympozjum polsko-radzieckiego z zakresu historii geologii i geografii. W trzech zeszytach jest zatem razem 61 artykułów sympozjalnych napisanych przez 123 autorów oraz teksty opracowań towarzyszących.

Nie sposób przedstawić — nawet pokrótce — treści tak obszernego materiału. Ograniczę się więc do omówienia prac o charakterze bardziej ogólnym, bądź rozpraw mogących szczególnie zainteresować polskiego czytelnika.

¹ Por. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 21:1976 nr 1 s. 172—173.

² Zapisy nazwisk radzieckich historyków nauki podaję w dwóch wersjach: spolszczonej w tekście własnym niniejszej recenzji oraz w wersji niemieckiej drukowanej w cytowanych tekstach.

Wśród artykułów zamieszczonych w zeszycie pierwszym na podkreślenie zasługuje obszerny szkic D. I. Gordiejewa, W. W. Druszczica i W. W. Tichomirowa pt. *Zur geschichte der deutsch-russischen Wechselbeziehungen auf dem Gebiet der Geologie*. Jakkolwiek autorzy podkreślają istnienie związków naukowych między Niemcami i Rosją już w XVII w. (a więc starszych od udokumentowanych w przedstawionej na wstępie książce), to główny nacisk kładą na współpracę przed I Wojną Światową. Są również dane o wzajemnych kontaktach z okresu międzywojennego, a także z lat powojennych. O ile chodzi o lata wcześniejsze, to szczególną uwagę zwrócono na prace w Rosji D. Messerschmidta³, ojca i syna Gmelinów, P. S. Pallas, A.v. Humboldta, L.v. Bucha i innych. Poświęcono też wiele uwagi bezpośrednim kontaktom uczonych rosyjskich (np. M. Łomonosow, I. Pawłow, W. Wiernadski), bądź Polaków pracujących w Rosji (W. Kowalewski) z uczonymi niemieckimi.

Szersze spojrzenie na całokształt kontaktów naukowych niemiecko-rosyjskich przedstawili E. Wächtler i M. Guntau w opracowaniu *Tradition und Erbe der deutsch-sowjetischen Wissenschaftsbeziehungen*. W artykule tym podkreślono związki uczonych obydwu krajów zwracając uwagę na dane o kopalinach w Rosji zamieszczane w opracowaniach górników niemieckich w XVI w. i później, a także całokształt kontaktów w latach późniejszych (m.in. liczny udział uczonych niemieckich w Akademii Nauk w Petersburgu, podróże badawcze Niemców w Rosji w XIX w. oraz związki uczonych obydwu krajów po I Wojnie Światowej. Uwypuklono także indywidualne kontakty uczonych niemieckich (m.in. S. Bubnoff) z badaczami nauk o Ziemi w Rosji i ZSRR (W. Wiernadski, A. Fersman). W zakończeniu podkreślono rozwój wielostronnych kontaktów naukowych między ZSRR i NRD.

Inne artykuły pierwszego zeszytu omawianego czasopisma mają już charakter bardziej szczegółowy. Dotyczą m.in. współpracy naukowej na szczeblu ministerialnym obydwu krajów, a także wspólnych badań o charakterze specjalnym (tektonika, poszukiwania kopaliny użytecznych, geofizyka, geologia inżynierska itp.).

Z opracowań zamieszczonych w zeszycie drugim zwracam uwagę na 3 artykuły o charakterze bardziej ogólnym. Zaliczam do nich: szkic I. Krutia pt. *Die Evolution der allgemeinen Prinzipien in den Geowissenschaften — Von I. Kant bis V. I. Vernadskij*; studium B. P. Wysockiego i M. M. Romanowej pt. *Der Neoneptunismus in Deutschland und Russland in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*; G. F. Trifonowa *Die Rolle russischer und deutscher Geologen bei der Entwicklung des Evolutionsproblems der Lithogenese*.

Są jednak w tym samym zeszycie niezmiernie ciekawe opracowania dotyczące tematów bardziej szczegółowych. Tak np. H. Petzschnier przedstawił opracowanie V. I. Vernadskijs *Arbeit „Goethe als Naturforscher“*. Jest tu wreszcie duża grupa artykułów związanych z badaniami geologów niemieckich (zresztą zwykle będących okresowo na służbie rosyjskiej) na różnych terenach Rosji, a głównie na Kaukazie (złoże ropy naftowej), Środkiej Azji itp. Są także opracowania o nauce Rosjan w uczelniach niemieckich (głównie Freiberg Saski w XVIII i XIX w., a także informacje o szkoleniu geologów z NRD w uczelniach i instytutach naukowych w ZSRR. Jest także artykuł T. Matwiejewej o dokumentach dotyczących kontaktów naukowych niemiecko-rosyjskich, które przechowywane są w zbiorach Towarzystwa Geograficznego ZSRR w Leningradzie.

³ W wielu opracowaniach historycy nauki uznali Daniela Messerschmidta za Niemca. Był on jednak gdańszczaninem, czego nie ukrywał nawet w swej autobiografii (przechowywanej do dziś w Archiwum Akademii Nauk ZSRR w Leningradzie), w której zresztą podkreślił wyraźnie, iż ojciec jego był poddanym króla polskiego. Z Gdańska został zaproszony przez Piotra I do prac w Rosji.

Ostatni zeszyt omawianego czasopisma składa się z prac, tworzących dwie grupy tematyczne. W pierwszej — geologowie NRD i ZSRR poruszają różnorodne aspekty wzajemnych związków naukowych obydwu krajów. W drugiej — historycy geologii z innych krajów wspólnoty socjalistycznej omawiają różnorodne formy współpracy naukowej uczonych swoich krajów podczas prac terenowych prowadzonych w Rosji i ZSRR.

Część opracowań tego zeszytu dotyczy bezpośrednio problematyki poszukiwań kopalin użytecznych i współpracy na tym polu uczonych Związku Radzieckiego i NRD. Pozostałe artykuły dotyczą różnych aspektów wzajemnej współpracy oraz przeszkód, jakie okresowo hamowały jej rozwój. Do artykułów, omawiających okres szczególnie trudny, należy opracowanie H. H. Kaspera pt. *Der Überfall des deutschen Faschismus auf die Sowjetunion — ein schwarzes Kapitel für die deutsch-sowjetischen Beziehungen auf dem Gebiet der Geowissenschaften*. W tym najcięższym okresie współpracy uczonych obydwu krajów odznaczał się aktywnością geolog niemiecki (okresowo pracujący na uniwersytecie we Wrocławiu) — S. v. Bubnoff. Jemu to E. E. Milanowski i G. Möbus poświęcili specjalne opracowanie: *Serge N. von Bobnoff und seine Bedeutung für die Entwicklung der deutsch-sowjetischen Beziehungen auf dem Gebiet der geologischen Wissenschaften*. W okresie powojennym wielki wpływ na rozwój tektoniki w ZSRR miał inny uczony niemiecki, któremu V. J. Klipenstejn poświęcił artykuł *Die Vorstellungen H. Stilles über die Geologie Mittelasiens*. Wypada jeszcze wspomnieć o innych opracowaniach biograficznych poświęconych uczonym niemieckim, pracującym w Rosji w XVIII i XIX wieku, a m.in. H. W. Abichowi, B. v. Cotta, J. G. Lehmannowi. Polskich historyków nauki szczególnie zainteresuje opracowanie I. Skuodžiene z Wilna pt. *Ein Brief von A. G. Werner an den Rektor der Universität Wilna, E. Strojnowskij*⁴. Autorka odnalazła list Wernera do Hieronima Stronowskiego, który po reorganizacji uczelni w 1803 r. — wprowadzając mineralogię do programu studiów — starał się pozyskać na katedrę najwybitniejszego wówczas znawcę kopalin użytecznych.

Z obowiązu recenzenta odnotuję także artykuł Z. Wójcika pt. *Über Forschungen deutscher Naturwissenschaftler in Russland und ihre Widerspiegelung in der polnischen geologischen Literatur*, ukazujący oddźwięk myśli twórczej Pallasa w Polsce oraz współpracę polskich zesłańców (m.in. T. Zana, A. Czekanowskiego) z uczonymi niemieckimi w Rosji (m.in. A. von Humboldt i F. Schmidt). Ponadto E. Dudich i A. Varga z Budapesztu napisali opracowanie *Beiträge ungarischer Wissenschaftler zur Erforschung des Kaukasus*, a G. K. Georgiev z Sofii szkic *Die Verbindungen der bulgarischen Geologen zur russischen, sowjetischen und deutschen Geologen bis zur Revolution vom 9. September 1944*.

Jakkolwiek przedstawiona treść nie oddaje w pełni bogactwa problematyki poruszonej w trzech zeszytach omawianego czasopisma, to pozwala zorientować się w problematyce zamieszczonych opracowań. Podkreślić należy, że mogą one zainteresować zarówno geologów rozwijających wyspecjalizowane problemy fizyki Ziemi, jak i historyków górnictwa, geografii, a nawet chemii. Dla polskich historyków nauki jest to publikacja bardzo wartościowa. W poszczególnych referatach znalazło się przecież wiele informacji o uczonych pracujących na ziemiach polskich (L. v. Buch, A. v. Humboldt, S. v. Bubnoff). Z wieloma z nich Polacy współpracowali podczas swego pobytu w Rosji. Z innymi współpracują ostatnio w komisjach i wyspecjalizowanych organach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej.

⁴ Imię i nazwisko rektora Uniwersytetu Wileńskiego zostało zapewne zniekształcone przez tłumacza.

Lektura materiałów sympozjum niemiecko-radzieckiego z zakresu historii geologii nasuwa myśl o konieczności zorganizowania sympozjum niemiecko-radziecko-polskiego. Na takiej imprezie z pewnością uzyskalibyśmy ciekawszy obraz osiągnięć polskiej myśli badawczej. Zanim jednak dojdzie do spotkania, warto aby w drugim sympozjum radziecko-niemieckim — zaplanowanym w Jerewanu w roku 1980 — wzięło udział więcej polskich historyków nauki.

Zbigniew Wójcik
(Warszawa)

„NOESIS” — NOWE CZASOPISMO RUMUŃSKIE Z HISTORII NAUKI

Od 1973 roku Rumuński Komitet Historii i Filozofii Nauki rozpoczął wydawanie czasopisma z zakresu historii i filozofii nauk pt. „Noesis”. Ukazuje się ono raz na rok, a obejmuje prace uczonych rumuńskich — prezentowane w językach kongresowych (głównie jednak w angielskim i francuskim) dotyczące przede wszystkim dziejów i rozwoju nauki ojczystej w XIX i XX wieku.

Tom I, wydany pod redakcją S. M. Milcu w 1973 roku, zawiera teksty referatów wygłoszonych na kolokwium filozofii i historii nauki, które odbyło się w kwietniu i maju 1972 r. w Bukareszcie. Przedstawiono je na czterech sesjach.

Pierwsza — poświęcona została rumuńskim instytucjom naukowym, działającym przed 1866 rokiem, tj. przed utworzeniem Société Académique Roumaine, które w 1879 r. przekształcono w Akademię Rumuńską. Podczas obrad wygłoszono 16 referatów: S. Bărsănescu omówił pierwsze próby instytucjonalizacji życia naukowego w Rumunii zaczynając od Académie de Suceava, związanej z Aleksandrem Le Bon, księciem panującym w Mołdawii w latach 1400—1432). E. Pop zajął się rumuńskimi towarzystwami naukowymi, które działały w Transylwanii przed rokiem 1866. Pierwsze z nich zostało utworzone w 1795 r. A. Dima wygłosił referat o *Towarzystwach poprzedzających powstanie Akademii Socjalistycznej Republiki Rumunii*, A. Stoian — o *Collège National S. Sava* (najdawniejszej uczelni wyższej założonej w 1818 roku, w której prowadzono wykłady w języku rumuńskim). A. Arsenescu naszkicował działalność *Towarzystwa Medycyny i Przyrodników w Jassy* działającego w latach 1830—1833. J. Spielman przypomniał o pierwszych instytucjach akademickich u Saksonów i Węgrów z Transylwanii.

Druga sesja przeznaczona była na omówienie rumuńskiej myśli antropologicznej, a obejmowała referaty: V. Săhleanu — *Orientacje w badaniach fenomenu ludzkiego w nauce rumuńskiej*, G. Brătescu — *Koncepcje antropologii medycyny rumuńskiej z I połowy XX wieku*, I. Opreșcu — *Zainteresowania antropologiczne na łamach „Convorbiri Literare” i „Contemporanul”*, S. A. Milcu — *Myśl antropologiczna F. Rainera (1874—1944)*, M. Popescu-Spineni i I. F. Georgescu-Viste — *Zainteresowania antropologiczne S. Mehedintiego (1869—1962)* oraz R. Tomoinga — *Antropologia filozoficzna M. Ralea 1896—1964*.

Trzecia sesja poświęcona została rozwojowi techniki na terenie Rumunii. Referat wstępny pt. *Aspekty ewolucji myśli technicznej w Rumunii* wygłosił A. Beles, następnie R. Radulet mówił o *Początkach energetyki rumuńskiej*, a S. Bălan o *Betonie zbrojonym prefabrykowanym pod koniec XIX wieku w Rumunii*. *Zarys Historii materiałów konstrukcyjnych w Rumunii* został nakreślony przez S. Bălana i I. Ivanova. Natomiast I. Ivanov i G. Ivanovici opisali *Pierwsze pracownie sporządzania miar i metrycznych ciężarów w Rumunii*.